

(...mai i te whārangi o tua ake nei)

i te Muka, ōna uaratanga, āna whāinga, āna take i whakaaturia ai.

Heoi anō, me waiho ngā kupu tautoko ki te taha mō tēnei wā, e pūmau ai te māngaro o te kūmara, mehemea rā i māngaro, kia tino kaua e kōrerotia tērā āhua ōna. I tāpirihia mai ai te kōrero “mehemea rā i māngaro”, he whakaaro nōku arā kē pea te take i pērā rawa ai te pai o ngā whakautu, arā, he aroha nō koutou ki tēnei whakahaere Māori e tohutohungia ana e te whakahaere tātari whakapaunga pūtea a te Kāwanatanga. Aua hoki.

Kotahi noa iho te wāhi i kaha te whakahētia mai, ko te nui o ngā kupu “hou” o roto. Kua roa tēnei te wā e āhua anipā ana ētahi o mātou i te Taura Whiri mō te āhua ki te whakamahia o ngā kupu kāore nei e kaha ana te mōhiotia. Nā tēnei arotakenga kua tino kite mātou, āe, me tiro tiro anō te wāhi ki ngā kupu tauhou, inā hoki kāore kē i rikarika te whakahē mai a te iwi i tēnei āhuatanga. Titi ana tērā te whiu a te kupu, pēnei i tā te Muka, tāna anō whakaputa i te whakaaro, kāore kē i kimihia ōna paku whakawai e ngāwari ake ai te wairua o te kōrero. Kāore mātou i te whakahē i tēnei tūāhua, engari me whakaatu anō ki konei, kei whakapaetia i huna kē mātou i ngā kōrero kāore i tino pai te āhua.

I āhua pēnei te takoto o ētahi o ngā whakahē: Kātahi nā hoki te mutunga mai o te hē i a koutou i te korenga e tuhia atu o ngā kupu kāore nei i te kōrero whānuitia. I pēnei kē tētahi: Waiho ngā kupu (kāore i te mōhiotia) kia moe atu ana, kaua e whakaarahia ake!

Nā, ko tō mua whakahē, tērā kei te tika, engari anō tō muri, e kore rawa te Taura Whiri e āta waiho tētahi kupu Māori kotahi kia moe noa ana mena ka taea taua kupu te whakaoho ake, inā hoki kei te mōhio tātou ko te hemo, tino hemo nei, te otinga atu ki te waiho kia moe noa, pēnei me te tūpāpaku nei.

Waihoki, ko te mate i moe ai ngā kupu e ngaro nei i te rongonga taringa ināianei, ka tau anō ki runga i ētahi atu ā kō kō ake nei, ki te kore tātou e mataara. Ko te mutunga iho, kua kore te reo Māori e whai kupu e taea ai ngā āhuatanga katoa o tōna ao te whakaahua. Ki te waiho kia rite tonu te warea o ngā kupu e te moe, e hika mā, he tino mate kei te haere. Kāore au mō te hiahia noho ki tēnei ao mehemea ko tōna kotahi rau noa iho nei ngā kupu Māori e āhei atu ana tātou.

Kia hoki ake au ki te whakahē tuatahi o runga ake nei. He nui tonu te tokomaha o te tangata i āhua pērā o rātou whakaaro i whakatakoto ai, arā, e tika ana kia uru tonu ngā kupu kua kore i kaha te kōrerotia, *engari me whakauru anō tōna paku whakamārama, kupu tikanga-rite rānei ki te taha, ki raro rānei i te kōrero, ki muri rā anō kē rānei*. Nā, ko tā te Taura Whiri atu, mena kei te pērā rawa te kaha o te haria o tēnei whakaaro, ā kāti, me aro atu mātou ka tika.

Engari ehara i te mea ko te nuinga o ngā kupu o roto i te Muka kāore e waia atu ana a mata, he kupu kapo noa i te takiwā. Kei tā Te Wiremu kē e mau ana te tino nuinga. Ko te nuinga o ētahi atu, kei te Matatiki, kei te rārangi kupu tāpiri rānei e tukuna atu ana ki ngā mea tono mai. (Kei tēnei rārangi nei ngā kupu hou kua kitea mai i te toru tau mai i te putanga o te Matatiki.) Ko ētahi anō, he kiwaha, arā, he kōrero nō mai rā anō me uaua ka kitea mai i te papakupu, engari kei te mārama ki te hunga i pakeke mai ki te reo.

Heoi anō rā, mutu rawa ake ngā whiriwhiri a mātou i tēnei take, oti ana te whakatau mehemea ko te kaupapa mātāmua a te Muka, he āwhina, he whakatenatena i te hunga ngākau nui mai ki te reo, ā kāti, me whai tonu mātou i ngā huarahi e māmā ake ai te kapo atu a hinengaro i te ngako o te kōrero, tē whakatū kurī ai i te ārai. Te āhua nei, koia nei tētahi o ngā ara e whai hua ana ki tā